

ПОВЕРНЕННЯ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Еволюція поетичної свідомості другої половини ХХ ст. знає чимало яскравих солярних спалахів, а то й вулканічних вивержень ліричної субстанції. Але навіть на тлі цього невпинного пульсування поетичного космосу, нескінченних метаморфоз і безугавних модуляцій матерії слова феномен творчості Пауля Целана залишається на літературному небосхилі сліпучою кометою Галлея. Дану аксіологічну істину західне літературознавство почало засвоювати ще наприкінці 60-х років, проте дедалі очевиднішою ставала вона з плином часу, протягом тих майже трьох десятиліть, що минули від дня його трагічної смерті. Бо й справді, жоден поет ХХ століття ще ніколи не ставав об'єктом такого пристрасного прочитання, такого пильного вивчення й коментування, таких ретельних інтерпретацій та експлікацій, як Пауль Целан.

Вже за життя поета його творчість удостоювалася вельми високих і промовистих, хоча нерідко й неоднозначних, а часом і полярних оцінок. «Класик модернізму», «поет абсолютних метафор», «орфічний співець», «езотерик, який живе водночас у мовній клітці й вежі зі слонової кістки», «поезія майбутнього», «найінтенсивніша і найтемніша лірика повоєнного часу», «поетичний маг», «герметично зашифрована поезія», «абсолютний вірш», «мова оніміння», «кристалічна темність», «король поезії», «Орфей, що загадково співає про останні речі буття», «метапоезія», «глетчерний світ», «найбільший німецькомовний поет сучасності», «поетичний провидець», «поезія після Аушвіцу» — ось деякі типові характеристики творчості поета, запозичені з рецензій та літературних оглядів 50—60-х років.

Критична література про Целана наростає, наче снігова лава. Кількісно вона вже багатократно перевершує все написане самим поетом, хоча останній проект видання його спадщини, який сьогодні частково реалізований, включає 20 томів. Самі лише бібліографічні покажчики, присвячені Целанові (а їх існує кілька), налічують багато сотень сторінок. Скажімо, перша целанівська бібліографія американського германіста Джеррі Гленна (1989), що охоплює період 1953—1987 рр., тобто понад 30 років, містить 2484 позиції, тоді як уже друга бібліографія цього ж автора (1998), де описаний тільки восьмилітній період (1987—1995 рр.), нараховує 1664 позиції. Кількість самих лише книг — монографій, збірників статей і ма-

теріалів, опублікованих дисертацій — вимірюється вже тризначними числами. Цей процес триває і спинити його неможливо.

Чим пояснити таку неослабну увагу до творчості поета його незчисленних екзегетів?

Передусім тим, що в ній, наче у фокусі, перетинаються естетичні, філософські, психологічні, політичні, лінгво-етнічні, релігійні та інші проблеми нашого часу. Це поет, який торкнувся до найболючіших нервів епохи, сублімував у своїх віршах її найгостріші суперечності. Разом із тим це грандіозний реформатор і обновник поетичного мислення на всіх рівнях — від семантичного наповнення і звучання окремого слова (часом навіть фонемі) до змістовного навантаження і структурного оформлення кожної строфеми й вірша в цілому. Як зазначають німецькі дослідники Вернер Гамахер і Вінфрід Меннінггаус, «після поезії Целана всі канонічні форми літературного пізнання стали проблематичними». По суті, Целан — перший поет третього тисячоліття, творчість якого визріла у надрах нашого трагічного віку, випередивши свій час на кілька десятків років.

Мабуть, у жодного поета ХХ ст. не було таких глибоких і багатограних зв'язків зі світовим письменством, як у Целана. Поліглот з дитинства, він вільно орієнтувався в різних національних літературах. Його блискучі переклади з англійської, французької, російської, італійської, румунської, португальської та гебрейської мов сягають від Юди Галеві та Вільяма Шекспіра — через класиків ХІХ ст. (Михайла Лермонтова, Емілі Дікінсон, Поля Верлена, Артюра Рембо) та великих поетів ХХ ст. (Гійома Аполлінера, Поля Елюара, Рене Шара, Робера Деснос, Джузеппе Унгаретті, Фернандо Пессоа, Тудора Аргезі, Олександра Блока, Сергія Єсеніна, Осипа Мандельштама) — до молодших сучасників, як то Давіда Рокеа, Жака Дюпена чи Євгенія Євтушенка. Його поезія перегукується, а частіше перебуває у плідному протистоянні з філософськими й естетичними системами Мартіна Гайдеггера, Теодора Адорно, Мартіна Бубера, Ернста Блоха, Вальтера Беняміна, Ганса Георга Гадамера, Еманнюеля Левінаса, Жака Дерріда. Видатні композитори сучасності (Аріберт Райман, Міхаель Денгоф, Ганс Кокс, Вольфганг Рім, Петер Ружічка, Єгуда Яннаї та ін.) кладуть його вірші на музику, створюючи пісні й хорали, ораторії й кантати, концерти і реквієми. Целанівські образи й мотиви втілили у своїх гравюрах і картинах відомі майстри різця і пензля Едгар Жене і Жізель Целан-Лестранж (дружина поета), Ансельм Кіфер і Ганс Вернер Беррец, Гайнц Ланзер і Герхард Гьоме. Відомий культуролог Жорж Штайнер називає ліричну спадщину Целана найглибшою, най-

адекватнішою і найбільш новаторською поезією нашої епохи і вважає лише випадковістю або прикритим непорозумінням той факт, що її автора не було свого часу удостоєно Нобелівської премії з літератури (Zeit, 19.10.1984). Вірші Целана перекладено сьогодні на всі культурні мови світу. За свідченням французького літературознавця Жана Боллака, Целан справив величезний вплив на розвиток сучасної французької лірики. Подібну думку стосовно польської поезії висловлює Фелікс Пшибиляк. Германістка з Ізміра Гертруд Дурусой вважає, що без поетичного досвіду Целана сьогодні не можна уявити собі турецької лірики. В Японії, як стверджують дослідники його творчості Акіра Кіта, Шо Канеко і Масару Аїхара, існує справжній культ Целана. Таким чином, сьогодні на літературну арену в багатьох країнах вже вийшло покоління поетів, яке сформувалося під впливом поетичних відкриттів Целана і розвивається в напрямку, вказаному ним.

Целанівський меридіан вже віддавна проходить і через Україну, з якою у поета існує чимало біографічних та емоційних контактів. Видатні українські поети Микола Бажан, Михайло Орест, Василь Стус, Мойсей Фішбейн, Леонід Череватенко та інші перекладали вірші Целана. Відомі українські літературознавці, як, наприклад, Марина Новикова чи Елеонора Соловей, досліджували його творчість. Поетичні образи й структури, суголосні целанівській «хуртовині метафор», нав'язні, можливо, лише підсвідомо, зустрінемо в Михайла Григоріва та Емми Андіївської. Вірші-посвяти, адресовані Целану, натхненні його поетичними осяяннями, створили Тамара Севернюк, Мойсей Фішбейн, Микола Бучко, Катерина Міщенко, Тимофій Гаврилів. І все-таки рецепція творчості Целана в Україні ще помітно відстає від інших європейських країн, скажімо, від тієї ж Польщі, де лише за останні роки завдяки старанням Фелікса Пшибиляка, Стефана Кашинського, Альфреда Ковальковського, Станіслава Бараньчака та інших з'явилося не одне видання його поезій, опубліковано книги й монографічні дослідження про поета.

З цього погляду міжнародна конференція «Пауль Целан і Чернівці», що відбулася 4—5 червня 1998 р. у Чернівецькому державному університеті ім.Ю.Федьковича за організаційної та фінансової підтримки німецького Гете-Інституту, Французького культурного центру та Австрійського посольства в Києві, стала, можливо, першим суттєвим кроком на шляху повнішого осягнення цієї неординарної поетичної постаті. В основі пропонованих читачеві статей лежать доповіді, виголошені під час даної конференції, які являють собою певний квалітативний зріз сучасного стану целанознавства. Репрезента-

тивність конференції визначалася вже самим складом її учасників, серед яких були такі авторитетні зарубіжні знавці й популяризатори творчості поета, як Жан Дев, Жан Боллак і Марк Саньоль (Франція), Вінфрід Меннінггаус і Томас Шпар (Німеччина), Мартін Гайнц (Австрія), Фелікс Пшибиляк (Польща), Андрей Корбя-Гойзі й Магда Карнечі (Румунія), Алексіс Нусс (Канада) та інші, які відомі у своїх країнах як першокласні літературознавці й перекладачі, автори численних публікацій, присвячених поетичній спадщині Целана. І той відрадний факт, що в даній конференції брали участь також українські дослідники, які виступили там із ґрунтовними й цікавими викладами, вселяє надію, що поет поступово повертається до себе додому.

Петро Рихло